

२८. श्री दयाराम श्रेष्ठ

[संवत् २०५४ साल आश्विन २१ गतेका दिन आयोजित समारोहमा 'नेपाली राष्ट्रिय ऋण्डा' ग्रन्थको लागि प्रदान गरिएको संवत् २०५३ सालको 'मदन पुरस्कार' त्यसका रचयिता श्री दयाराम श्रेष्ठले ग्रहण गरेपछि व्यक्त गर्नुभएको उद्गार । यो उद्गार 'नेपाली' त्रैमासिक अङ्क १५२ बाट उद्धृत गरिएको हो ।]

मदन पुरस्कार गुठीका आदरणीय अध्यक्ष श्री कमल दीक्षितज्यू, श्रद्धेय श्री राजेश्वर देवकोटाज्यू, गुठीका सदस्य महोदयहरू र उपस्थित सम्पूर्ण मान्यजनहरू !

'मदन पुरस्कार' जस्तो उच्च गरिमामय कीर्ति स्थापना गरी नेपाली सभ्यता र संस्कृतिको राष्ट्रिय प्रवाहमा आफ्नो दीर्घ प्रभाव छाड्न सफल हुनुहुने रानीसाहेब स्व. जगदम्बाकुमारीको सुकार्यको पवित्र संस्मरण गर्दै २०५३ सालको 'मदन पुरस्कार' मेरो अनुसन्धानात्मक कृति 'नेपालको राष्ट्रिय ऋण्डा' का लागि प्रदान गर्ने निर्णय गरेकोमा मदन पुरस्कार गुठीप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । पुरस्कृत हुने सौभाग्य पाएको मलाई बधाई दिनुहुने सम्पूर्ण मित्रवर्ग, महिला र सज्जनवृन्दप्रति पनि म पुनः सविनय धन्यवाद दिन चाहन्छु । यसका साथै यो कृति तयार पार्नमा मेरो हौसला बढाई अनुसन्धान कार्यलाई गति दिन उल्लेखनीय भूमिका खेल्ने शाही नेपाली जङ्गी अड्डाप्रति म आभारी छु । ज्यादै खुसीको कुरो हो- बर्माका नेपाली भाषाकर्मी श्री ठाकुरप्रसाद गुरागाईज्यू 'जगदम्बा-श्री' जस्तो गरिमामय पुरस्कारद्वारा सम्मानित हुनुभएको छ- वर्हालाई म र मेरो परिवारको तर्फबाट हार्दिक बधाई ज्ञापन गर्न चाहन्छु ।

मैले आफ्नो लेखकीय कर्म धालेको पनि आज साढे तीन दशक त पुगी नै हालेछ । सुरुमा म सृजनात्मक लेखनतिर आकृष्ट भएको थिएँ र केही लेखी दुई-चार कदम चालेर पनि हेरेँ, तर मेरो नियतिमा सृजनात्मक लेखनलाई स्वीकार गर्न लेखेको रहेनछ । पछि थाहा भयो मलाई बारम्बार लागिरहने ज्ञानको मीठो भोकले त्यसतर्फ नजान मलाई प्रेरित गरिरहेको रहेछ । तसर्थ मैले आफ्नो बाटो बदलें र आलोचनात्मक लेखनलाई अब मेरो नियतिले स्वीकार गर्‍यो । आजभन्दा करिब एक दशकअघि अज्ञानक मलाई ज्ञानको एउटा अर्को मीठो भोकले कुतकृत्याउन सुरु गर्‍यो । मैले दुब प्रतिज्ञा गरें यस प्रबल भोकलाई म किमार्थ विलोप हुन दिन्नं, यसलाई पूर्ण हुन दिनु

एक नेपाली नागरिक भएको हैसियतले मेरो परम राष्ट्रिय र नैतिक कर्तव्य हुनेछ। त्यसै प्रतिज्ञाको परिणामस्वरूप मैले जुन 'नेपालको राष्ट्रिय ऋण्डा' नामक कृति तयार पारेँ आज पुरस्कृत हुने यो शुभदिन मैले देख्न पाउनु आजसम्मको मेरो जीवन-इतिहासको सबैभन्दा ठूलो महत्त्वको उपलब्धि हो भन्ने कुरा म यहाँ प्रकट गर्दछु। यस पुरस्कार लाई मैले मेरो लेखनीय कर्मको मात्र नभएर मेरो नागरिक दायित्वको उदात्त विन्दु ठानेको छु।

मैले यस कृतिमा विशेष गरेर हाम्रो राष्ट्रिय ऋण्डासँग सम्बन्धित तीन पक्षहरूमा आफ्नो अध्ययनलाई केन्द्रित गरेको छु, ती हुन् १) यसको इतिहास, २) यसको आकार तथा यसमा प्रयुक्त चिन्ह (Emblems) र रंगमा पाइने मौलिक विशेषता, र ३) यसको समुचित प्रयोगसम्बन्धी सरकारी नीति एवम् आचारसहिता। यिनै ती पक्षहरूकै सेरोफेरोमा अन्य सैद्धान्तिक तथा सान्दर्भिक प्रसङ्गहरूको चर्चा गरी मैले यसमा निम्नलिखित दुई उद्देश्यहरू परिपूर्ति गर्ने प्रयत्न गरेको छु:

- १) सबैलाई हाम्रो राष्ट्रिय ऋण्डाका सांस्कृतिक, ऐतिहासिक र राजनैतिक महत्त्वबारे जानकारी गराउनु, र
- २) यसको समुचित प्रयोगबारे सबैमा चेतना जगाउनु।

वास्तवमा यी दुई कुराहरू अलगअलग जस्तो लागे पनि परस्परमा सम्बन्धित छन्। आफ्नो देशको राष्ट्रिय ऋण्डाको इतिहास एवम् महत्त्वबारे थाहा पाएर वा जानेर मात्र पुग्दैन, यसको समुचित प्रयोग पनि ठीक तरिकासँग गर्न जान्नु बान्छनीय छ। यसको समुचित प्रयोग गरी यसको आदर गर्नु भनेको नै देशकै इज्जत र प्रतिष्ठालाई उच्च तुल्याउनु हो। तसर्थ सर्वप्रथम 'ज्ञान' अनि त्यसपछि 'चेतना' अति नै महत्त्वपूर्ण कुरा भएकाले आधुनिक ध्वजविज्ञान (Vexillology)लाई आधार मानेर तयार पारिएको मेरो 'नेपालको राष्ट्रिय ऋण्डा' नामक कृति अब मैले यहाँहरूकै हातमा सादर सुम्पेको छु।

उपस्थित महिला तथा सज्जनवृन्द ! अब म छोटकरीमा हाम्रो गौरवमय ऋण्डाबारे अध्ययन गर्दा प्राप्त भएको सारवस्तुलाई प्रस्तुत गर्दछु। विश्वका अन्य राष्ट्रिय ऋण्डाहरूभन्दा विलक्षण प्रकारको लाग्ने हाम्रो परम्परागत राष्ट्रिय ऋण्डालाई हाम्रो आफ्नै पूर्वीय मान्यताका आधारमा विश्लेषण गर्न सकिने दृष्टिकोणहरू आफ्नै ठाउँमा छुट्टै छन्, आधुनिक ध्वजविज्ञान (Vexillology)का आधारमा पनि नयाँ हचिका साथ विश्लेषण गर्न सकिने मापदण्डहरू यथेष्ट मात्रामा यसमा रहेका छन्। यो ऋण्डा द्वित्रिकोणाकारको हुनाको पछाडि केके कारणहरू छन्? दुई ठूल-ठूला आकाशीय पिण्डहरू (चन्द्र र सूर्य) यसमा चिन्ह-प्रतीकका रूपमा रहनाका कारणहरू के-के हुन्? यसमा प्रयुक्त रंगहरूका प्रतीकार्यहरू के-के हुन्? आदि मूलभूत रोचक प्रश्नहरू आजको ध्वजविज्ञानका पाठकको लागि थप नयाँ विषयवस्तु हुन सक्तछन्। यस सन्दर्भमा के देखिन्छ भने हाम्रो यस ऋण्डाका पनि आफ्नै सैद्धान्तिक प्रतिमानहरू छन् जुन ऋण्डाहरूको संसारमा सबैको जिज्ञासाको उदाहरण बनेर फहराइरहेको छ।

ऐतिहासिक दृष्टिकोणबाट हाम्रो यस राष्ट्रिय प्रतीकको अतीतको पृष्ठ पल्टाउँदा यसमा पाइने प्राचीन हिन्दू ढाँचाले यसलाई आर्यहरूको वैदिक ऋग्दा भनेर सगौरव प्रमाणित गर्दछ। वैदिक सभ्यता र संस्कृतिलाई स्पष्टसँग चोतन गर्ने स्वभावहरू यसमा पाइनुले यो विश्वकै सर्वप्राचीन ऋग्दा भएको तथ्यको पुष्टि हुन्छ। हाम्रो देशकै प्रामाणिक इतिहास पल्टाएर हेर्दा लिच्छवि कालमा त्यही प्राचीन वैदिक परम्पराले राष्ट्रिय अनुमोदन पाएर यस द्वित्रिकोणाकारको ऋग्दाले तात्कालिक राज्य-व्यवस्थामा राजकीय किंवा राष्ट्रिय मान्यता पाएको कुरो 'मानाङ्गु' तथा 'श्रृयंसो' जस्ता मुद्राहरूले प्रमाणित गर्दछन्। पछि विक्रमको १८ औं शताब्दीको दोस्रो दशकमा आधुनिक नेपालको निर्माण संगसंगै राजनैतिक, सांस्कृतिक एवम् सैनिक आवश्यकताले यसले राष्ट्रिय ऋग्दाको मान्यता पाएपछि यो वृहत् नेपालको सम्पदा बनी नेपाली मात्रको देशभक्ति तथा राजभक्तिको ज्वलन्त प्रतीक बन्न पुगी आज यसले सवैधानिक संरक्षणसमेत पाएको छ।

उपस्थित विद्वत्वरग! हाम्रो राष्ट्रिय ऋग्दाको अर्को महत्वपूर्ण पक्ष यसका विशिष्ट आकार, यसमा प्रयुक्त चिन्हहरू (Emblems) र रंगविन्यास हुन्। वेद र तन्त्र अथवा निगम र आगमका गूढ दर्शनहरू समाहित भएको यस ऋग्दामा आर्य सभ्यताहरूलाई चोतन गर्ने विशिष्ट तत्त्वहरू निहित छन्। अग्नि-तत्त्व मात्र होइन त्रिशक्ति एवम् त्रिगुणको समष्टि रूप प्रस्तुत भएको यस ऋग्दामा सम्पूर्ण नेपाली सांस्कृतिक अनुशासन प्रतिविम्बित भएको छ। मानव जीवनलाई सार्थक तुल्याउने दुई तत्त्व 'मन' (चन्द्रमा) र 'आत्मा' (सूर्य)लाई क्लकाउने उद्देश्यले हाम्रा विवेकवान् पुर्खाहरूले यस ऋग्दाका दुई भिन्नभिन्न त्रिकोणभित्र दुई आकाशीय पिण्डलाई स्थान दिएर यसलाई जीवन्तता दिए। त्यसैले यससित हाम्रो आध्यात्मिक आस्था जोडिएको छ र इतिहासको गौरवगाथ गाँसिएको छ। नेपाली जीवन पद्धतिलाई यसले पूर्ण रूपमा प्रतिनिधित्व गरेको छ। साथै यसमा पाइने सचेत रंग विन्यासले पनि राजतन्त्रात्मक संस्कृतिप्रति नेपालीहरूको आस्था, जीवनवादी दृष्टिकोण, र विशुद्ध मानवीय मूल्यलाई संप्रेषण गर्दछन्। समग्रमा आकार, चिन्ह र रंगहरूको परस्पर समवायबाट पूर्ण रूपमा आयामिक (Dimensional) हुनेसमेत मौलिक स्वरूप यस ऋग्दाले दर्शाएको पाइन्छ। त्यसैले सार्वभौमसत्ता सम्पन्न हाम्रो स्वतन्त्र हिन्दुराष्ट्र नेपालको राष्ट्रिय प्रतीक स्वरूपको यस द्वित्रिकोणाकारको हाम्रो राष्ट्रिय ऋग्दाको महत्त्व र गौरवमय गाथाबारे भन्नु पर्दा हाम्रा राष्ट्रवादी कवि श्री गोपालप्रसाद रिमालका यी शब्दहरू म उच्चारण गर्न चाहन्छु :

हिमाल ऊँ अटल यो, कुकेन यो कहिल्यै
लत्रेन यो कहिल्यै जङ्गी निशान हाम्रो
यो जन्मदै जगत्मा कैयौँ प्रहार आए
साम्राज्य दुई हारे, हारेन शान हाम्रो
जबसम्म चन्द्रसूर्य आकाशमा रहन्छन्
तबसम्म हुन्छ आफ्नै रातो रगत, यो हाम्रो

धन्यवाद !

